

ศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิด ในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราด

The Community Participation in Land Mine Area Management in Thai-Cambodia Border

พรทิwa อาชีวะ / Porntiwa Archeewa

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี / Faculty of Humanities and Social Sciences,
Rambhai Barni Rajabhat University, Thailand

E-mail: ar_porntiwa@hotmail.com

จำลอง แสนเสนาะ / Chamlong Saensanoh

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี / Faculty of Humanities and Social Sciences,
Rambhai Barni Rajabhat University, Thailand

E-mail: chamlong.san@hotmail.com

ขวัญศิริ เจริญทรัพย์ / Kwansiri Charoensup

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี / Faculty of Humanities and Social Sciences,
Rambhai Barni Rajabhat University, Thailand

E-mail: kwunsiri@hotmail.com

กนกวรรณ อยู่ไสว / Kanokwan Yusawai

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี / Faculty of Humanities and Social Sciences,
Rambhai Barni Rajabhat University, Thailand

E-mail: coolkfc@yahoo.com

ประวัติบทความ

ได้รับบทความ 19 เมษายน 2562 แก้ไข 20 พฤษภาคม 2562 ตอบรับ 21 พฤษภาคม 2562

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหา และผลกระทบของพื้นที่ทุ่นระเบิด ศักยภาพ ปัจจัยที่มีผลและข้อเสนอเชิงนโยบายในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชาของจังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราด วิธีวิทยาการวิจัยจะใช้การวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการนี้ศึกษาจากการวิจัยเอกสาร การศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า การสัมภาษณ์เจาะลึก การสัมภาษณ์กลุ่มย่อย รวมถึงการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า ยังคงมีปัญหาดุ่นระเบิดหลงเหลืออยู่ทั้งในจังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราดอีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อชีวิต ทรัพย์สินและสัตว์ป่า ปัญหาดังกล่าวชุมชนทั้งสามจังหวัดมีศักยภาพในการวิเคราะห์ปัญหา การแสวงหาทางเลือกใหม่และการวางแผนเกี่ยวกับการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดจากการมีทุนทาง

วัฒนธรรม ทูททรัพยากรมนุษย์ ทูททางสังคมและทุนทางเศรษฐกิจ ข้อเสนอในเชิงนโยบายนั้นควรเน้นการบริหารจัดการแบบภาคีเครือข่ายซึ่งประกอบด้วยองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคชุมชน และภาคประชาสังคม

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของชุมชน, การบริหารจัดการ, พื้นที่ทุ่นระเบิด

Abstract

The objective of the research was to study landmine impacts and problems as well as potential, affecting factors and policy recommendations concerning community participation in landmine area management in Thai-Cambodia Border of Chanthaburi and Trat provinces. The qualitative research methodology consisted of documentary research, oral history, in-depth interview, small group interview and non-participative observation were applied to this study. The findings showed that there existed mine problems and impacts concerning human life, property and wildlife. However, we found that the communities still had potential in problem analysis, new alternative search and planning capacity because of belonging cultural, human, social and economic capitals. The research recommended public governance consisted of public sector, private sector, community sector and civil society organization.

Keywords: Community Participation, Public Governance, Land Mine Area

บทนำ

ภายใต้สถานการณ์ประเทศไทย ถึงแม้ว่าสถานการณ์สงครามการสู้รบในพื้นที่ภาคตะวันออกของประเทศไทยจะสงบลงไปแล้ว แต่ยังคงมีวัตถุระเบิดฝังอยู่ในพื้นที่อย่างกว้างขวาง เนื่องจาก พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชานั้น มีเนื้อที่รอยต่อระหว่างประเทศมากถึง 532 ตารางกิโลเมตร เมื่อเปรียบเทียบกับชายแดนไทย-พม่ามีเพียง 53 ตารางกิโลเมตร ส่วนชายแดนไทย-ลาวมี 124 ตารางกิโลเมตร และชายแดนไทย-มาเลเซียก็มีเพียง 87 ตารางกิโลเมตร ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะลงนามในอนุสัญญาออกตาวา ซึ่งถือได้ว่าเป็นอนุสัญญาที่ห้ามการใช้อาวุธภายใต้กรอบของกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศ โดยมีสาระสำคัญไม่เพียงแต่ห้ามการใช้ทุ่นระเบิดสังหารบุคคลไม่ว่าในสถานการณ์ใดๆ แต่ยังห้ามการพัฒนาทุ่นระเบิดสังหารบุคคล ห้ามการผลิต การสะสมและการโอนทุ่นระเบิดด้วย โดยมีขอบเขตครอบคลุมถึงบุคคลทุกคน และการเตรียมความพร้อมในการบริหารจัดการทุ่นระเบิด (วสุ ชนรัตน์, 2558)

ความพยายามเดินหน้ากวาดล้างทุ่นระเบิดให้หมดไปตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชาให้แล้วเสร็จภายใน พ.ศ.2561 ตามอนุสัญญาออกตาวา เพื่อให้สอดคล้องกับการเปิดประชาคมอาเซียนนั้น จำเป็นต้องอาศัย การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทุ่นระเบิดในพื้นที่จังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราด ดังนั้น จึงเป็นโจทย์ที่สำคัญสำหรับการวิจัยในบทความนี้ ว่าในเขตชายแดนจังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราด ยังมีปัญหาและผลกระทบจากทุ่นระเบิดหรือไม่และอย่างไร ชุมชนในเขตชายแดนจังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราดมีศักยภาพและปัจจัยมากน้อยเพียงใดในการมีส่วนร่วมจัดการกับปัญหาทุ่นระเบิด และจะมีข้อเสนอในเชิงนโยบายอะไรเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดระหว่างแนวชายแดนดังกล่าว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาปัญหาและผลกระทบของพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชาของจังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราด
2. ศึกษาศักยภาพของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชาของจังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราด
3. ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อศักยภาพของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชาของจังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราด

4. เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุรกันดารในเขตชายแดนไทย-กัมพูชาของจังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราด

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยศึกษาภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุรกันดารในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราด ใช้แนวคิดทฤษฎีในฐานะที่เป็นเครื่องมือช่วยในการวิเคราะห์ (analytical tool) เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยในโครงการวิจัยนี้ ได้แก่

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ในการวิจัยนี้จะใช้แนวคิดของ เดนิส กูเลท (Goulet, 1989) กูเลทได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมในการพัฒนาว่าหมายถึง ความพยายามร่วมกันของกลุ่มและขบวนการทางสังคมเพื่อเพิ่มบทบาทการอำนาจการควบคุมทรัพยากรและสถาบันที่มีอำนาจในสังคม นอกจากนี้ ยังแบ่งประเภทการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา โดยพิจารณาถึงบทบาทของประชาชนที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนกระบวนการขั้นตอนการมีส่วนร่วมสามารถแบ่งออกเป็น 7 ขั้นที่ต่อเนื่องกัน คือ ขั้นการวิเคราะห์ปัญหาเบื้องต้น ขั้นการระบุทางเลือกในการแก้ไขปัญหา ขั้นการเลือกนโยบายมาปฏิบัติ ขั้นการจัดองค์กรเพื่อนำนโยบายมาปฏิบัติ ขั้นการกำหนดขั้นตอนในการนำนโยบายมาปฏิบัติ ขั้นการประเมินผลนโยบาย และขั้นการเปิดวิวาทะถึงคุณประโยชน์ของการมีส่วนร่วมต่อไปในอนาคต

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการสาธารณะแนวใหม่ (New Public Governance) งานวิจัยนี้จะใช้แนวคิดของ G. Shabbir Cheema เกี่ยวกับการส่งเสริมภาครัฐให้ใช้การบริหารจัดการสาธารณะแนวใหม่ G. Shabbir Cheema (2005: 22) มองว่า ในการส่งเสริมภาครัฐให้หันมาใช้ “ระบอบการบริหารจัดการสาธารณะแนวใหม่” กันอย่างจริงจังนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและกระบวนการทำงานของภาครัฐในระดับรากฐาน ดังต่อไปนี้

ประการแรก ต้องปรับเปลี่ยนองค์การภาครัฐ จากรูปแบบการจัดลำดับชั้นตามสายบังคับบัญชาแบบดั้งเดิม ไปเป็นการทำงานเป็นทีมมากขึ้น โดยรัฐจะต้องกระจายอำนาจ เพื่อให้หน่วยงานย่อยมีความเป็นอิสระ มีการจัดโครงสร้างแบบแบน และส่งเสริมการทำงานเป็นทีมอย่างจริงจัง

ประการที่สอง เปลี่ยนแปลงบทบาทของภาครัฐเสียใหม่ จากการเป็นผู้ให้บริการโดยตรง ไปเป็นบทบาทของผู้กระตุ้นและกำกับทิศทาง และมุ่งเน้นระบบตลาดมากขึ้น โดยผ่านการจัดตอนบริการของรัฐมาให้ภาคเอกชน (ทั้งองค์การแสวงหากำไร และไม่แสวงหากำไร) เป็นผู้รับเหมาช่วง รวมทั้งการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ

ประการที่สาม ปฏิรูประบบราชการ โดยแก้ไขปัญหการทำงานที่ยึดติดในกฎระเบียบอย่างเคร่งครัดและการทำงานที่ล่าช้า ไปสู่การเสริมสร้างอำนาจให้แก่ชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการทำงานที่ยืดหยุ่น และสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้

ประการที่สี่ เปลี่ยนแปลงจากการให้ความสำคัญต่อบรรยากาศนำเข้า ไปสู่การมุ่งเน้นผลการดำเนินงาน เพื่อให้หน่วยงานย่อยหันมารับผิดชอบต่อผลการปฏิบัติงานของตนเอง ขณะที่มีความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานได้ค่อนข้างสูง

ประการที่ห้า เปลี่ยนจากกลไกรัฐที่รวมศูนย์อำนาจ ไปสู่วิถีแห่งการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการออกแบบโครงการและนโยบาย รวมทั้งการนำนโยบายไปปฏิบัติ โดยมีความเชื่อว่าการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาประชาธิปไตย การตรวจสอบ และการเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ภาคประชาสังคม

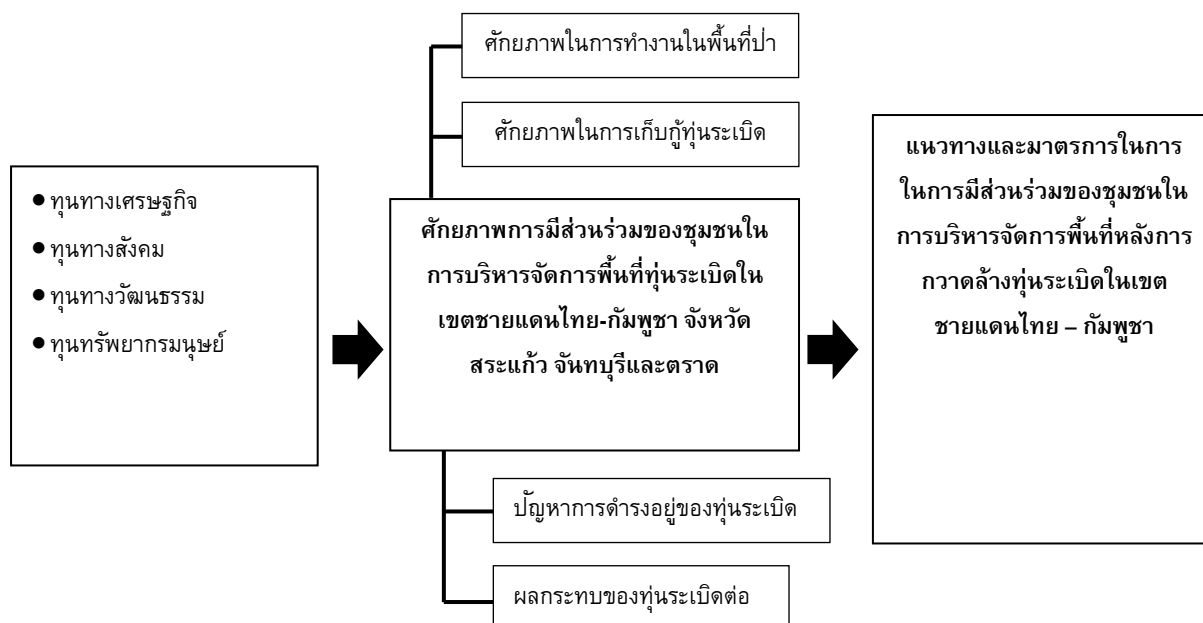
ประการที่หก เปลี่ยนจากการตัดสินใจที่มักกระทำแบบปิดลับไปสู่การเปิดเผยเพื่อรองรับการตรวจสอบทางการบริหารทางการเงิน และทางการเมืองเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของภาครัฐที่โปร่งใสและตรวจสอบได้

ประการสุดท้าย เปลี่ยนจากการวางบทบาทเป็นพ่อขุนอุปถัมภ์ตามแบบฉบับของข้าราชการ ไปสู่การเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ชุมชนและการให้องค์การภาคประชาสังคมเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้น โดยมีความเชื่อว่า ภาคประชาสังคมที่เข้มแข็ง เป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ สังคม และประชาธิปไตย

ทฤษฎีว่าด้วยทุนและการปฏิบัติการ ของปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) บูร์ดิเยอได้นำเสนอว่าทุนต่าง ๆ (Capital) ที่เป็นปัจจัยในการปฏิบัติการทางสังคมและวัฒนธรรมไว้ 4 ประการด้วยกันคือ (Bourdieu, 1972)

1. ทุนทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วยทุนตามความหมายของมาร์กซ์ รวมถึงการครอบครองในทางเศรษฐกิจที่ช่วยเพิ่มความสามารถของผู้กระทำในสังคม ขณะเดียวกันก็สามารถเปลี่ยนรูปไปเป็นเงินได้อย่างตรงไปตรงมาและทันทีทันใด และอาจถูกทำให้เป็นสถาบันในรูปของสิทธิในทรัพย์สิน
2. ทุนทางวัฒนธรรม มี 3 รูปแบบ คือทุนที่เป็นฮาบิตัส ได้แก่ การแสดงออกของร่างกายและจิตใจ มักปรากฏในชีวิตทางวัฒนธรรม และต้องใช้ระยะเวลาในการก่อตัวเป็นรูปเป็นร่าง ทุนแบบนี้สามารถเปลี่ยนความมั่งคั่งภายนอกให้กลายเป็นทุนที่อยู่ในตัวคนได้ แต่ไม่สามารถเปลี่ยนได้อย่างทันทีทันใด หากต้องขึ้นอยู่กับเวลา สังคม และชนชั้นทางสังคม ทุนที่ถูกทำให้เป็นรูปธรรม เป็นคุณสมบัติที่มีความสัมพันธ์กับทุนทางวัฒนธรรมในแบบอื่นๆ แสดงออกเชิงวัตถุในรูปของสื่อหรือสิ่งของ อาทิ รูปภาพ งานเขียน หนังสือ พจนานุกรม อนุสาวรีย์ เครื่องมือ เครื่องจักร ฯลฯ และทุนที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน คือทุนที่ทำให้เป็นวัตถุหรือรูปธรรมที่ชัดเจน โดยแสดงออกในรูปของประกาศนียบัตร หนังสือรับรอง และการสอบวัดคุณสมบัติ ทุนทางวัฒนธรรมจึงสามารถเปลี่ยนรูปได้ภายใต้เงื่อนไขเฉพาะ คืออาจเปลี่ยนรูปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ เช่น เงินเดือน หรือเปลี่ยนรูปกลายเป็นสถาบันในรูปของคุณสมบัติทางการศึกษา
3. ทุนทางสังคม ประกอบด้วยทุน 2 แบบ คือ ทรัพยากรที่มีความสัมพันธ์กับสมาชิกของกลุ่ม และเครือข่ายของสังคม ทุนทางสังคมขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายและการติดต่อสัมพันธ์ที่บุคคลจะสามารถระดมมาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นคุณภาพของทุนทางสังคมในส่วนนี้ถูกสร้างขึ้นมาจากผลรวมของการมีความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล มากกว่าจะเป็นเพียงแค่คุณภาพของกลุ่มเท่านั้น และการรับรู้และการยอมรับ การได้มาซึ่งการรู้และการยอมรับ เป็นเรื่องของคุณลักษณะเชิงสัญลักษณ์ และสามารถเปลี่ยนรูปไปเป็นทุนทางสัญลักษณ์ได้
4. ทุนทางสัญลักษณ์ ทุนแบบนี้เกิดขึ้นจากเกือบทุกที่ที่บุคคลรับรู้และยอมรับว่ามีอยู่ อาทิ ศักดิ์ศรี สถานภาพ อำนาจ ทุนทางสัญลักษณ์อาจมาจากการที่ปัจเจกมีทุนทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน และเมื่อมีทุนทางสัญลักษณ์ก็สามารถเปลี่ยนเพื่อให้ได้มาซึ่งทุนทางเศรษฐกิจได้เช่นกัน แต่การเปลี่ยนรูปอีกครั้งหนึ่งของทุนทางเศรษฐกิจไปเป็นทุนทางสัญลักษณ์ จะไม่สามารถสำเร็จได้หากปราศจากการสมรู้ร่วมคิดของทุกกลุ่ม แรงขับในการให้ได้มาและต่อสู้เพื่อรักษาทุนทางสัญลักษณ์ มาจากการแสดงออกที่ถูกสร้างขึ้นจากฮาบิตัส เป็นกระบวนการสืบทอดมาตั้งแต่เกิดและค่อยๆ ถูกทำให้เพิ่มขึ้นโดยครอบครัวและโรงเรียน

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

จากกรอบแนวคิดในการวิจัย จะพบว่า ในการพิจารณาศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราด จะต้องวิเคราะห์ปัญหาการดำรงอยู่ของทุ่นระเบิดในชุมชน และผลกระทบของทุ่นระเบิดต่อชุมชน ซึ่งจะพบว่าชุมชนมีศักยภาพที่สำคัญ 2 ประการคือ ศักยภาพในการมีประสบการณ์ในพื้นที่ป่าและศักยภาพในการเรียนรู้ที่จะเก็บกู้ทุ่น เนื่องจาก ในการเก็บกู้ทุ่นระเบิดนั้น จะต้องอาศัยความรู้ทางวิชาการที่ผ่านระบบการศึกษาอบรมอย่างเป็นทางการ รวมถึงการเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการเก็บกู้ทุ่นระเบิด นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นถึงปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราด ซึ่งได้แก่ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทรัพยากรมนุษย์ หลังจากที่ได้วิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ ศักยภาพของชุมชน และทุนที่เป็นปัจจัยที่มีผลแล้ว ก็จะสามารถนำไปสู่การวิเคราะห์ แนวทางและมาตรการในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่หลังการกวาดล้างทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา

วิธีการวิจัย

บทความวิจัยนี้จะใช้วิธีดำเนินการวิจัยในเชิงคุณภาพ โดยแบ่งกระบวนการวิจัยออกเป็น 3 หัวข้อ คือ

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพนั้น ผู้วิจัยจะใช้เทคนิคการวิจัยในเชิงคุณภาพ 5 รูปแบบด้วยกัน คือ การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (Oral History) การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) และการสัมภาษณ์กลุ่ม (group interview)

2. การตรวจสอบข้อมูล ในตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้มาจากการเก็บรวบรวมข้อมูล จากส่วนที่หนึ่งนั้น ผู้วิจัยจะใช้การตรวจแบบหลักการสามเส้า (Triangulation) จาก 2 เทคนิคด้วยกันคือ

2.1 การตรวจสอบจากผู้ให้ข้อมูลที่มีจุดยืนต่างกัน ในการวิจัยนี้จะให้ผู้ให้ข้อมูล 4 กลุ่ม คือ กลุ่มตัวแทนเกษตรกรชาวสวนซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบโดยตรง กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านที่รับผิดชอบการปกครองท้องที่ และกลุ่มนักการเมืองในการปกครองท้องถิ่น รวมถึงกลุ่มข้าราชการทหารผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับการเก็บกู้ทุ่นระเบิด

2.2 การตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน ในการตรวจสอบดังกล่าวจะใช้ ข้อมูลจากเอกสาร จากการสัมภาษณ์ และจากการสังเกตการณ์มาเปรียบเทียบ ว่าถ้าหากแหล่งข้อมูลที่ได้รับมานั้นแตกต่างกันไปหรือข้อมูลมาจากหลายๆ แหล่ง จะมีความคลาดเคลื่อนหรือไม่ ทั้งนี้เพื่อตรวจสอบเปรียบเทียบความถูกต้องของข้อมูลว่าเหมือนกันหรือต่างกันมากน้อยเพียงใด

3. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพที่ใช้ในบทความวิจัยนี้ จะเป็นการตีความหมายทางสังคมของปรากฏการณ์เกี่ยวกับทุ่นระเบิด โดยอาศัยกรอบการวิเคราะห์เชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์ รูปแบบการวิเคราะห์ที่จะใช้เพื่อช่วยตอบวัตถุประสงค์การวิจัยที่สำคัญมีดังนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2559)

3.1 การจัดกลุ่มข้อมูล หมายถึงการจัดหมวดหมู่ที่สามารถเก็บรวบรวมมาได้ทั้งหมด เป็นการจัดข้อมูลให้เป็นระบบเพื่อให้เกิดความง่ายและสะดวกต่อการวิเคราะห์ อย่างมีความเชื่อมโยงตลอดจนมีเหตุผล เช่น การจัดแบ่งยุคของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม โดยใช้ Native s Criteria เป็นต้น

3.2 การวิเคราะห์เชิงกระบวนการ หมายถึง การวิเคราะห์ขั้นตอนของกิจกรรมต่างๆ ที่มีความเกี่ยวเนื่อง และสอดคล้องกันในกระบวนการพัฒนาพื้นที่ตามแนวชายแดนภาคตะวันออก เช่น การมีส่วนร่วมในการรับรู้ การแสดงความคิดเห็น การปรึกษาหารือ การตัดสินใจและการบริหารจัดการผลประโยชน์ต่างๆ อย่างเสมอภาคและเป็นธรรม เป็นต้น

3.3 การวิเคราะห์เชิงสาเหตุ จะวิเคราะห์โดยคำนึงถึงสาเหตุที่มาจากหลากหลายปัจจัย สาเหตุที่มีข้อมูลรองรับการตีความและข้อมูลดังกล่าวได้ผ่านการตรวจสอบมาแล้ว

ผลการวิจัย

ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สามารถสรุปได้ว่า เมื่อพิจารณาถึงปัญหาทุกระเบิดในพื้นที่สามจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ จังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราด จะพบว่าในปัจจุบันยังคงมีทุกระเบิดและกระสุนดินปืนตกค้างอยู่ และยังส่งผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน และการหลงเหลือของทุกระเบิดนั้นมีความแตกต่างระหว่างพื้นที่ทั้งสามจังหวัด คือ การหลงเหลือทุกระเบิดในจังหวัดสระแก้วนั้น พบในพื้นที่ 2 ลักษณะคือ พื้นที่ภูเขาที่ราบ โดยพื้นที่ภูเขาซึ่งก็ยังคงเป็นป่าดงดิบนั้น พบว่ายังคงมีระเบิดตกค้างอยู่เป็นจำนวนมากโดยยังมีได้มีการเก็บกู้ ในขณะที่เป็นพื้นที่ราบ พบว่า มีระเบิดตกค้างอยู่ไม่มากนัก เนื่องจากการได้รับการเก็บกู้จากหน่วยงานที่รับผิดชอบ 2 ระดับคือ ในระยะแรกเป็นหน่วยงานต่างประเทศ คือ องค์การสหประชาชาติและความช่วยเหลือของรัฐบาลญี่ปุ่น หลังจากนั้นทหารไทยก็ได้เข้ามารับช่วงต่อในการเก็บกู้ทุกระเบิดจนถึงปัจจุบัน ในขณะที่จังหวัดตราดนั้นยังมีทุกระเบิดหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมากดังสะท้อนได้จากระเบิดที่เกิดขึ้นเมื่อมีไฟไหม้ป่า เนื่องจากสภาพภูมิประเทศเป็นเทือกเขาบรรทัดที่มีความสูงชันและยังเป็นป่าดงดิบที่ยากต่อการใช้เครื่องมือเก็บกู้ระเบิด ส่วนพื้นที่ชายแดนจังหวัดจันทบุรีพบว่ามีทุกระเบิดหลงเหลืออยู่ไม่มากนัก เนื่องจากภูมิประเทศเป็นป่าโปร่งโดยมีคลองเป็นแนวชายแดนที่มีวัดระเบิดรวมถึงกระสุนดินปืนที่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่ดังกล่าวนี้มีตกค้างในหลาย ๆ ลักษณะเช่น ระเบิดที่ถูกฝังอยู่ใต้ดินในป่าเขาสูงชัน ระเบิดตกอยู่ในห้วยหนอง คลอง บึง หรือระดับที่ตกค้างอยู่ภายในเขตที่มีป่าโปร่ง เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการตกค้างอยู่ของกระสุนดินปืนดังกล่าวมีหลากหลายประเภทโดยมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไปตามสภาพพื้นที่ในท้องถิ่น มีการค้นพบ เช่น ระเบิดรถถัง เป็นระเบิดที่มีขนาดใหญ่และมีอำนาจทำลายล้างค่อนข้างสูงมาก ถูกใช้สำหรับทำลายเป้าหมายขนาดใหญ่ เช่น รถถัง รถจีเอ็มซี เป็นต้น ระเบิดมักถูกค้นพบอยู่ตามแนวที่ราบที่รถสามารถสัญจรได้ เพื่อสกัดกั้นข้าศึกที่มากับรถถังหรือรถยนต์ขนาดใหญ่ ระเบิดกวนอิม เป็นระเบิดที่ถูกเรียกในท้องถิ่นเนื่องจากจะมีลักษณะคล้ายกับตลับกวนอิมที่เป็นครีมหาค้นหาเมื่อมีการเหยียบนี้จะเกิดการยุบตัวและระเบิดทันทีที่ระเบิดกวนอิมมีอำนาจทำลายล้างตัวบุคคล ดังนั้นจึงเรียกว่าระเบิดตักดา การเก็บกู้ระเบิดกวนอิมให้หมดไปค่อนข้างยากลำบากทั้งนี้เพราะเป็นวัสดุขนาดเล็กที่จะถูกเคลื่อนที่ไปได้ตลอดเวลา เช่นเมื่อยามฝนตกหนักระเบิดจะไหลไปตามน้ำจากจุดหนึ่งไปอยู่อีกจุดหนึ่ง เราจะพบว่าระเบิดกวนอิมสามารถทำลายชีวิตของคนและสัตว์ป่าเป็นจำนวนมาก ระเบิดโรงสีหรือระเบิดหีบศพ มีการทำงานคล้ายระเบิดกวนอิมแต่จะมีขนาดใหญ่กว่ากวนอิม ระเบิดดังกล่าวมีลักษณะคล้าย ๆ กับกล่องไม้ขีดไฟ หรือโรงศพคนตายโดยมีกล่องเป็นไม้ นอกจากนี้ยังมี ระเบิดกระป๋องที่มีลักษณะคล้ายกระป๋องนมโดยมีทั้งจุกและหู แต่ถ้าเป็นแบบขนวนจะดึงด้วยเชือก และระเบิดที่เรียกว่าผักข้าวโพด ที่มีลักษณะคล้ายผักข้าวโพดในเวลาจะวางตั้งขึ้นและมีสายพานควบคุมการทำงาน ผลการศึกษายังพบว่ามีทุกระเบิดชนิดเอ็ม 79 อีกด้วย

เมื่อวิเคราะห์ถึงเหตุปัจจัยว่าทุกระเบิดที่มีหลงเหลืออยู่ในพื้นที่บริเวณชายแดนไทย-กัมพูชาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะพบว่าทั้งสามจังหวัดมีสาเหตุที่เหมือนกันคือที่มาของปัญหาทุกระเบิดในเขตพื้นที่นั้นเกิดขึ้นมาจากภาวะสงครามในประเทศกัมพูชาโดยมีจุดเริ่มต้นมีมาตั้งแต่ ประมาณ พ.ศ. 2510 การเกิดสถานการณ์สู้รบตามบริเวณแนวชายแดนรอยต่อระหว่างไทย-กัมพูชา ดังกล่าวเป็นผลพวงมาจากการแผ่ขยายลัทธิของคอมมิวนิสต์ที่อาศัยยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวตามแนวชายแดนของประเทศต่างๆ ทั้งตามแนวชายแดนไทย พม่า กัมพูชา และลาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณชายแดนของไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เป็นเขตติดต่อกับประเทศกัมพูชา การสู้รบตามแนวชายแดนได้เริ่มความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆจนทางรัฐบาลไทยต้องส่งหน่วยนาวิกโยธิน เข้าไปช่วยดูแลพื้นที่ตามแนวชายแดน จังหวัดจันทบุรี และให้กองเรือยุทธการเข้าดูแลพื้นที่แนวชายแดนจังหวัดตราด

การสู้รบกันตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชาก็เพิ่มปริมาณและขยายพื้นที่การสู้รบออกไปมากขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งใน พ.ศ. 2522 พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามได้นำกองทัพเข้ายึดครองกัมพูชา ผลพวงดังกล่าวทำให้มีคนชาวกัมพูชาอพยพหนีสงครามเข้ามาในฝั่งประเทศไทยเกินกว่า 100,000 คน หน่วยความมั่นคงของไทยที่ดูแลพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาพยายามผลักดันให้ผู้พลัดถิ่นเหล่านั้นกลับไปในฝั่งกัมพูชา แต่ก็ไม่เป็นผลดังนั้นในเวลาต่อมารัฐบาลของไทยจึงได้อนุญาตให้

ประชาชนชาวกัมพูชาเข้ามาลี้ภัยสงครามอยู่ในประเทศไทยได้ หลังจากนั้นจังหวัดตราดจึงได้ก่อตั้งศูนย์รับผู้อพยพ เช่น ค่ายสุสานต์และค่ายไชด์เค

การอพยพหนีการสู้รบของประชาชนชาวกัมพูชาเข้ามายังเขตดินแดนฝั่งไทยมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น บริเวณบ้านเขาพลู อ. เมืองตราด บ้านมะม่วง อ.บ่อไร่ บ้านโชตทราย ต.หาดเล็ก อ.คลองใหญ่ จ.ตราด หรือ อ.โป่งน้ำร้อน และ อ.เขาसอยดาว จ.จันทบุรี ภายหลังเมื่อ พ.ศ.2533 สงครามภายในประเทศกัมพูชาสงบลง ประชาชนผู้อพยพชาวกัมพูชากลับประเทศ บ้านเกิดหมดแล้ว ประชาชนชาวไทยที่อยู่อาศัยดั้งเดิมพยายามเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ ทว่าไม่สามารถประกอบอาชีพ ได้ตามปกติเนื่องจากในพื้นที่มีทุ่นระเบิดหลงเหลือจากการฝังระเบิดเพื่อเป็นกลยุทธ์การสู้รบตามแนวชายแดนทั้งฝ่าย เขมรแดง เวียดนามและรวมถึงพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่ทำการสู้รบกับรัฐบาลไทยตามแนวชายแดนจังหวัด จันทบุรีด้วย

การที่ยังคงมีทุ่นระเบิดตกค้างอยู่ในพื้นที่ทั้งสามจังหวัด ส่งผลกระทบสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนที่อาศัยอยู่ บริเวณพื้นที่ดังกล่าวอยู่เนืองๆ อันเป็นอันตรายที่ส่งผลถึงชีวิตหรือสูญเสียอวัยวะของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่ม ประชาชนผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนทำไร่ หรือการหาของป่า เช่น การสูญเสียดวงตาหรือแขนขาจากการ โดนสะเก็ดระเบิด เป็นต้น เมื่อเปรียบเทียบความรุนแรงผลกระทบที่เกิดขึ้นในจังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราด ผู้วิจัย พบว่า ผลกระทบในจังหวัดสระแก้วนั้น มีระดับที่รุนแรงจาก 2 จังหวัดอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากพื้นที่ซึ่งมีระเบิดฝังอยู่ จากการเกิดสงครามนั้น เป็นพื้นที่ซึ่งประชาชนชาวบ้านใช้เป็นที่ทำมาหากินก่อนหน้าเกิดสงคราม หลังจากสงครามสงบ ชาวบ้านดังกล่าวจึงกลับมาใช้พื้นที่นั้นทำมาหากินจึงมีโอกาสที่จะประสบกับระเบิดที่ฝังอยู่มากกว่าพื้นที่ใน 2 จังหวัด เช่นจังหวัดตราด ซึ่งมักจะฝังระเบิดอยู่ในบริเวณเทือกเขาชันที่เป็นป่าดงดิบ ซึ่งไม่ใช่พื้นที่ทำมาหากินโดยตรง เป็นต้น ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 และ 3 สามารถสรุปได้ว่า จากการศึกษาถึงศักยภาพและปัจจัยที่มีผลต่อศักยภาพ ของชุมชนในการมีส่วนร่วมบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดโดยภาพรวมของจังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราด พบว่า ชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการทุ่นระเบิด ศักยภาพในที่นี้ หมายถึง คุณสมบัติที่มีอยู่ของชุมชนและสามารถได้รับการ พัฒนาที่จะนำไปสู่การเข้าร่วมกระบวนการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในด้านการแสดงความคิดเห็น การร่วมตัดสินใจ หรือการ ร่วมกิจกรรมดังกล่าว จากการวิจัยพบว่า ชุมชนมีศักยภาพดังกล่าวที่สำคัญ 2 ประการด้วยกัน คือ ศักยภาพในการ ทำงานในพื้นที่ป่า และศักยภาพในการเก็บกู้ระเบิดได้บางระดับ

ศักยภาพในการทำงานในพื้นที่ป่า เป็นความสามารถของชุมชนที่จะมีส่วนร่วมในการเก็บกู้ระเบิดในรูปแบบกิจกรรม ต่างๆ การนำทางในการเก็บกู้ทุ่นระเบิดในป่า การแจ้งเหตุต่อหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เมื่อพบวัตถุระเบิดในป่า หรือการทำสัญญาณอันตรายจากทุ่นระเบิดที่อยู่ในป่า ส่วนศักยภาพในการเก็บกู้ระเบิดได้บางระดับ ความสามารถในการ เก็บกู้ระเบิดของชุมชนจังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราดนั้น เป็นความสามารถที่จะเก็บกู้ระเบิดเฉพาะระเบิดที่อยู่ใน ทางเดิน ซึ่งได้แก่ ระเบิดแบบกวนอิม เป็นหลัก นอกเหนือจากนั้นก็ยังมีระเบิดประเภทที่ไม่มีสายดึง เนื่องจาก ลักษณะของระเบิดที่ฝังอยู่ในพื้นที่ จะอยู่ในทางเดินป่าเป็นหลัก บริเวณที่ชันมากๆที่ยากต่อการเดินทางในป่า ก็มักจะ ไม่มีการฝังทุ่นระเบิด นอกจากนี้ ตามเส้นทางในการขึ้นเขาไปหาของป่าก็จะมีระเบิดฝังอยู่เช่นกัน โดยมีใบไม้ปกปิด ร่องรอยทุ่นระเบิด และยังมีทุ่นระเบิดฝังอยู่ตามโคนต้นไม้ใหญ่ สาเหตุที่ต้องฝังตามโคนต้นไม้นั้นก็หวังให้ทหารฝ่ายศัตรู ที่หนีมา เมื่อเข้าไปพักที่นั่นแล้วให้ระเบิดทำงานทันที อย่างไรก็ตามผลการศึกษายังพบอีกว่าถึงแม้ชุมชนจะมีศักยภาพ ในการมีส่วนร่วม แต่ในภาคของการปฏิบัติก็มีข้อจำกัดอยู่หลายประการ เช่น ในความเป็นจริงยังมีทุ่นระเบิดและดินปืน อยู่อีกจำนวนมาก รวมถึงปัญหาหน่วยงานที่มีอำนาจในการพิจารณาอนุญาตให้ประชาชนได้เข้าไปทำประโยชน์ เช่น กรมป่าไม้และกองกำลังทหารพรานซึ่งโดยกฎหมายปกติแล้วประชาชนไม่สามารถเข้าไปครอบครอง หรือเข้าไปทำ ประโยชน์ในพื้นที่ป่าไม้อันเป็นสาธารณะ ทางฝ่ายเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานซึ่งกำกับดูแลมักอ้างความชอบธรรมเรื่อง ความมั่นคงชายแดนหรือความไม่ปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในการเข้าไปพื้นที่ทุ่นระเบิด

ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อศักยภาพของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 นั้น พบว่า ศักยภาพดังกล่าวจะเกิดจากการที่ชุมชนมีทุนประเภทต่างๆเป็นทรัพยากร(resource)ในการมีส่วนร่วม ได้แก่ ทุนทาง

วัฒนธรรม ทูททรัพยากรมนุษย์ ทูททางสังคม และทูททางเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านทูททางวัฒนธรรมในบริบทนี้หมายถึง ความชำนาญในการเดินทางของป่าเป็นประจำ จนเป็นวิถีตั้งแต่อดีตไม่ว่าจะเป็นการหาของป่าเพื่อการบริโภคโดยตรง หรือการนำมาทำผลิตภัณฑ์ และความชำนาญดังกล่าวก็มีการส่งสมกันมาในลักษณะการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ตั้งแต่สมัยอดีต โดยผ่านการพูดคุย ถ่ายทอด แนะนำ และบอกกล่าว ถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้น กระทั่งกลายเป็น ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อกันเรื่อยมา ตัวอย่างเช่น ทูททางวัฒนธรรมในพื้นที่ที่ยังคงพบทุ่นระเบิดตกค้างอยู่ ก็จะมีการ ทำสัญลักษณ์ที่ให้ระวังอันตรายจากทุ่นระเบิด ทั้งเป็นการแสดงให้เห็นสาธารณะได้รับรู้ร่วมกันว่าพื้นที่บริเวณนั้นควรหลบ และควรหลีกเลี่ยง เช่น การใช้สีแดงทาบริเวณปลายไม้ไผ่แล้วนำไปปักไว้ตามจุดต่างๆ เพื่อมีเจตนาในการบ่งบอกว่า บริเวณนั้นเป็นอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สิน เนื่องจากว่ามีทุ่นระเบิดหลงเหลืออยู่ในบริเวณนั้น เป็นต้น

ปัจจัยทุนทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง ความรู้และทักษะเกี่ยวกับการจัดการทุ่นระเบิด ที่ชาวบ้านในตำบล ได้รับมาจากการอบรมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น หน่วยงานทางทหาร เป็นต้น ทุนทรัพยากรมนุษย์ที่เกิดจากการอบรมนี้มีผล ไปเพิ่มพูนทูททางวัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ในชีวิตประจำวันที่ต้องอยู่ร่วมกับทุ่นระเบิดในพื้นที่ เช่น แต่เดิม ชาวบ้านเรียนรู้ทุ่นระเบิดและการจัดการโดยอาศัยประสบการณ์จากการที่มีชาวบ้านกลุ่มอื่นเหยียบทุ่นระเบิด และ/หรือ ทหารเขมรแดงที่อพยพมาอยู่ในตำบล ได้แนะนำเพิ่มเติมในการจัดการปัญหาเฉพาะหน้าเกี่ยวกับทุ่นระเบิด สิ่งเหล่านี้ ทำให้ชาวบ้านสามารถที่จะจัดการกับทุ่นระเบิดได้ในระดับหนึ่ง ตามมีตามเกิดเช่นการเผาระเบิด เป็นต้น แต่หลังจาก นั้นเมื่อสงครามเขมรแดงยุติลง และมีทุ่นระเบิดหลงเหลืออยู่ในพื้นที่หน่วยทหารก็ได้เข้ามาทำการอบรมเกี่ยวกับทุ่นระเบิดในการจัดการทุ่นระเบิดให้แก่ชาวบ้านเพิ่มเติม ซึ่งมีผลให้ชาวบ้านรู้จักจัดการทุ่นระเบิดที่เหมาะสมและปลอดภัยยิ่งขึ้น

ส่วนปัจจัยด้านทูททางสังคม ในฐานะที่เป็นเครื่องมือช่วยเสริมสร้างศักยภาพในการติดตามและประเมินผลโครงการ พัฒนาพื้นที่ ทูททางสังคมในที่นี้ได้แก่ข้อตกลงทางสังคมที่มีร่วมกันของประชาชนภายในชุมชนและถือปฏิบัติอย่าง เคร่งครัด โดยมีองค์กรทางสังคมคอยเป็นพี่เลี้ยงสำหรับช่วยกำกับดูแลอยู่ทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลัง ดังนั้นหาก ประชาชนผู้ใดปฏิบัติตนที่ละเมิดกฎกติกาสังคมของส่วนร่วม จะถูกประชาชนส่วนใหญ่ตำหนิหรือบางครั้งอาจใช้ มาตรการทางสังคมในการลงโทษ เช่น การปล่อยให้อยู่อย่างโดดเดี่ยว โดยไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูล หรือแม้กระทั่งการ พบปะพูดคุยสังสรรค์กัน เป็นต้น ในกรณีของจังหวัดตราดและจันทบุรีพบว่ายังมีความเป็นชุมชน (community) อยู่ มีความเป็นชุมชนสูง เมื่อชุมชนมีกิจกรรมใดๆ เกิดขึ้น ประชาชนมักมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา เมื่อ ถึงคราวที่ชุมชนต้องอาศัยกำลังกาย กำลังใจ ในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ก็มักสามารถดำเนินกิจกรรมเหล่านั้น สำเร็จได้เป็นอย่างดี อีกทั้งมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ปัจจัยด้านสุดท้ายเป็นปัจจัยด้านทูททางเศรษฐกิจ ทูททางเศรษฐกิจที่ชุมชนมีอยู่สำหรับการพัฒนาพื้นที่ทุ่นระเบิด ก็คือ แรงงาน ผลการศึกษาครั้งนี้มีข้อค้นพบว่า ถึงแม้ประชาชนทั้งสามจังหวัดมีส่วนใหญ่มีงานทำเกือบทั้งหมด แต่ก็ยังมีผล ให้ประชาชนยอมเสียสละเวลาเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดได้ ประชาชนในชุมชนคาดหวังว่าใน อนาคตหลังจากเก็บทุ่นระเบิดให้ปลอดภัยในพื้นที่แล้วคาดหวังประชาชนจะสามารถสร้างรายได้เพิ่มจากพื้นที่ทุ่นระเบิดใน อดีตได้ อาทิเช่น การมีรายได้จากการทำสวนผลไม้ที่ในอดีตที่ไม่สามารถเข้าไปบริหารจัดการสวนผลไม้ของตนเองได้ อย่างเต็มที่ การปลูกพืชสมุนไพร การปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการเสริมสร้าง หรือการแปรรูปผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว เป็นต้น

ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 เกี่ยวกับข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายและการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า แม้ว่า สถานการณ์ปัจจุบัน สงครามการสู้รบในภูมิภาคตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามแนวชายแดนระหว่างไทย-กัมพูชาจะ สงบนิ่งมานานแล้วก็ตาม แต่ก็ยังคงมีทุ่นระเบิดที่ส่งผลกระทบสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณ พื้นที่ดังกล่าวอยู่เนืองๆ ไม่ว่าจะเป็นอันตรายที่ส่งผลถึงชีวิตและทรัพย์สิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มประชาชนผู้ที่ประกอบ อาชีพเกษตรกรรม ทำสวนทำไร่ หรือการหาของป่า จนได้รับบาดเจ็บหรือสูญเสียแขนขาและอวัยวะอื่นๆ เช่น การ สูญเสียดวงตาจากการโดนสะเก็ดระเบิด หรือกระสุนปืนที่ติดอวนมา เป็นต้น นอกจากนี้แล้วผลการศึกษายังพบอีกว่า

เมื่อเกิดผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในพื้นที่ที่ทุรกันดารแล้ว มาตรการการเยียวยาช่วยเหลือของส่วนราชการ รวมถึงภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง สามารถกระทำได้เพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่มีลักษณะของการเป็นสวัสดิการทางสังคม ตัวอย่างเช่น มูลนิธิสมเด็จย่า มักให้ความช่วยเหลือเบื้องต้นในการสนับสนุนหาเทียม อวัยวะเทียม หรือกรณีที่ต้องการบริหารส่วนท้องถิ่นช่วยเหลือให้เงินสงเคราะห์เบี้ยยังชีพคนพิการเดือนละประมาณ 500 บาทเท่านั้น เป็นต้น ผู้วิจัยเห็นว่าควรสนับสนุนให้ชุมชนที่ประสบปัญหาทุรกันดารสามารถมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ที่ทุรกันดารได้อย่างยั่งยืน ดังนี้

ควรมีการเก็บกู้ระเบิดให้หมดสิ้นไปจากพื้นที่ในชุมชน และหลังจากนั้นก็ควรมีการจัดทำโครงการ เช่น โครงการการสร้างรายได้เพิ่มจากพื้นที่ที่ทุรกันดารในอดีตไม่ว่าจะเป็นรายได้จากการทำสวนผลไม้ที่ในอดีตที่ไม่สามารถเข้าไปบริหารจัดการสวนผลไม้ของตนเองได้อย่างเต็มที่ การปลูกพืชสมุนไพร การปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการเสริมสร้างหรือการแปรรูปผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว เป็นต้น

ประชาชนในพื้นที่ที่มีความมั่นใจว่า หากมีการเก็บกู้วัตถุระเบิดรวมถึงกระสุนดินปืนที่ตกค้างอยู่ในพื้นที่มาเป็นระยะเวลานานได้แล้วนั้น ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างมีความมั่นใจว่า จะสามารถสร้างกระบวนการความร่วมมือในลักษณะของการเป็นภาคีเครือข่ายการบริหารจัดการ (public governance) ในการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน โดยมีภาคีผู้ร่วมขับเคลื่อนในการบริหารจัดการพื้นที่ที่ทุรกันดารที่สำคัญ 5 ภาคีหลักด้วยกัน คือ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่ทุรกันดาร เช่น กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ หน่วยงานประเภทองค์การมหาชน เช่น สถาบันพัฒนาชุมชน หรือสภาองค์กรชุมชนตำบล เป็นต้น กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านในท้องถิ่น และองค์กรเอกชนอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เช่น มูลนิธิพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ

ในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการใดอันเนื่องมาจากการได้ประโยชน์และการเสียประโยชน์ก็ประชาชนในพื้นที่ดังกล่าวแล้ว ควรมีการกำหนดการใช้สถานที่เวทีกลางได้แก่ สถานที่ทำการขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เนื่องจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีหน้าที่ในการกำกับดูแล การบำบัดทุกข์บำรุงสุขและการให้บริการด้านนโยบายสาธารณะท้องถิ่น ให้กับประชาชนนั้นๆ อยู่แล้วภายใต้กฎหมายรวมถึงพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ดังนั้นองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมีความเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการใช้เป็นเวทีกลางในการขับเคลื่อนกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ร่วมกันจากทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาทุรกันดารตามบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา ก็อยู่ภายใต้เงื่อนไขเช่นเดียวกัน นอกจากนี้แล้วผลการศึกษายังพบอีกว่าเหตุผลสำคัญที่ประชาชนเสนอให้เลือกใช้ที่ทำการขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นเวทีกลางในการขับเคลื่อน ก็เนื่องจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่มีความพร้อมมากที่สุด เมื่อเทียบกับองค์การทางศาสนา เช่น วัด มัสยิด เป็นต้น หรือแม้กระทั่งสถาบันทางการศึกษาเช่น โรงเรียน ศูนย์กลางการเรียนรู้นอกโรงเรียน เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีจุดแข็งในการบริหารจัดการหลายด้าน ในการนี้เทศบาลมีความพร้อมทั้งทางด้านงบประมาณ สถานที่ บุคลากร เป็นต้น และเหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ทุกฝ่ายมีความเห็นตรงกันว่าองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นถือได้ว่าเป็นหน่วยงานราชการที่มีที่ทำการตั้งอยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด โดยสามารถเป็นตัวจักรสำคัญที่สามารถนำไปสู่การดำเนินกระบวนการขับเคลื่อนกิจกรรมที่เห็นว่าเป็นประโยชน์สุขของประชาชนได้เป็นอย่างดี

ในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการเกี่ยวกับพื้นที่ที่ทุรกันดารนั้น ควรมีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายอันได้แก่ ฝ่ายทหาร ฝ่ายผู้นำท้องถิ่น ฝ่ายปกครองท้องถิ่น ฝ่ายเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ และฝ่ายชุมชน เนื่องจากแต่ละฝ่ายจะมีบทบาทสำคัญในการทำให้กิจกรรมหรือโครงการดังกล่าวประสบความสำเร็จมากที่สุด ดังนี้

ภาคีฝ่ายทหารซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ผู้ที่มีบทบาทสำคัญมากสำหรับพื้นที่กรณีศึกษาทั้งสามจังหวัด พบว่า ทหารที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการเก็บกู้ทุรกันดารนั้นเป็นทหารจากกองกำลังนาวิกโยธินและกองกำลังทหารพราน ซึ่งดำเนินการภายใต้การประกาศใช้กฎอัยการศึกมาตั้งแต่สมัยสงครามการสู้รบในกัมพูชา ดังนั้น อำนาจสำคัญและเด็ดขาดจึงขึ้นอยู่กับเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารโดยสิ้นเชิง ขณะที่พื้นที่ชุมชนจังหวัดตราดนั้น สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเนินเขาแวดล้อมด้วยป่าไม้หน้อยใหญ่นานาชนิด การดูแลพื้นที่เป็นของเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ ซึ่งรวมกันดูแลรักษาทั้งกองกำลังทหารพราน จึง

สามารถพอมองเห็นสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ว่าการที่ประชาชนหรือบุคคลโดยทั่วไปจะสามารถเดินทางเข้าออกพื้นที่บริเวณดังกล่าว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่กองกำลังทหารพรานที่ตั้งด่านสกัดอยู่ นอกจากนี้แล้วผลการศึกษาที่มีข้อค้นพบอีกว่าภาคีที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นองค์กรสำคัญอีกองค์กรหนึ่งก็คือ ภาคีสภาองค์กรชุมชน ที่ถูกขับเคลื่อนโดยอาศัยการเป็นตัวแทนของประชาชนในพื้นที่ การขับเคลื่อนดังกล่าวอาศัยพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ.2551 เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อน ส่วนภาคีต่อมาที่เป็นภาคีหลักของท้องถิ่นก็คือภาคีของฝ่ายผู้นำการปกครองท้องถิ่นได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น โดยในทางปฏิบัติแม้ว่ากลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่นที่จะมีสถานะเป็นผู้นำแบบการปกครองเพื่อดูแลบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้กับประชาชนเท่านั้นแต่ไม่มีการจัดสรรงบประมาณในการพัฒนาท้องถิ่นแต่อย่างใด แต่ทว่าในการสร้างกระบวนการพัฒนาใดๆไม่ควรปฏิเสธหรือละเลยการมีส่วนร่วมของกลุ่มภาคีผู้ปกครองท้องถิ่นเป็นอันขาด เนื่องจากการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนของทั้งสองพื้นที่การศึกษาแล้วพบว่า ประชาชนมีความสัมพันธ์กับกลุ่มกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มาเป็นระยะเวลาช้านาน การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เพื่อเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาพื้นที่ที่ทุนระเบิดนี้จึงจำเป็นต้องอาศัยกลไกจากภาคีต่างๆดังที่ได้กล่าวมาแล้วในช่วงต้นอย่างบูรณาการ อย่างไรก็ตามการขับเคลื่อนที่ต้องอาศัยทั้งรูปแบบและวิธีการที่ดีนี้

อภิปรายผลการวิจัย

ในการวิเคราะห์ถึงองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย ผู้วิจัยจะอภิปรายเปรียบเทียบระหว่างข้อค้นที่ได้จากการศึกษาและองค์ความรู้เดิมจากเนื้อหาบทที่ 2 พบว่า ข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยเป็นการยืนยัน (confirmation) องค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมเกี่ยวกับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการปฏิบัติการ ดังนี้

ทฤษฎีการปฏิบัติการของปิแอร์บูร์ดิเยอมองว่าการปฏิบัติการของคนในสังคมมาจากปัจจัยหลัก 3 ประการ คือ ฮาบิตัส (Habitus) สนาม (field) และทุน (capital) กล่าวคือ ฮาบิตัส หมายถึง กิริยาท่าทาง ความคิด มารยาทของบุคคลที่ได้มาและสั่งสมอยู่ในตัวโดยไม่รู้ตัวว่ามันดำรงอยู่ ส่วนสนามในที่นี้ หมายถึง พื้นที่ความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง ส่วนทุน หมายถึง ทรัพยากร (resources) ที่ผู้กระทำการสามารถนำมาใช้เพื่อปฏิบัติได้ โดยบูร์ดิเยอแบ่งออกเป็น 4 ทุนหลัก คือ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์ (Pierre, 1972: 38)

ข้อค้นพบจากการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ปฏิบัติการในการจัดการทุนระเบิดของชุมชนตำบลในพื้นที่จังหวัดตราด จันทบุรีและสระแก้วนั้น เป็นผลมาจากปัจจัยทั้งสามตามทฤษฎีของบูร์ดิเยอ ในกรณีของฮาบิตัส พบว่า วิถีชุมชนที่ต้องพึ่งพาปามายาวนานในรูปแบบต่างๆ เช่น อาหาร สมุนไพร สินค้าของป่า เป็นต้นนั้นหล่อหลอมให้เกิดฮาบิตัส ในการเข้าป่าเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น เมื่อเกิดการดำรงอยู่ของทุนระเบิดในป่า ฮาบิตัสจึงเป็นปัจจัยในการผลักดันให้เข้าไปแก้ไขปัญหาทุนระเบิด

ปัจจัยเกี่ยวกับสนาม พบว่า พื้นที่ทุนระเบิดในชุมชนตำบลต่างๆ ของจังหวัดตราด จันทบุรีและสระแก้วนั้น เป็นพื้นที่อยู่ภายใต้กฎอัยการศึกของฝ่ายทหาร ดังนั้น พื้นที่สนามทางด้านความมั่นคงจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการปฏิบัติการเกี่ยวกับทุนระเบิดที่ฝังอยู่

เมื่อพิจารณาถึงเรื่องทุนที่เป็นทรัพยากรในการขับเคลื่อน ข้อค้นพบจากงานวิจัยได้ชี้ให้เห็นถึงทุนตามแนวคิดของบูร์ดิเยอที่มีผลต่อการเข้าไปจัดการทุนระเบิดของชุมชนก็คือ ทุนทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งเป็นความรู้จากประสบการณ์ของชุมชนเกี่ยวกับทุนระเบิด ที่ได้มาจากสถานการณ์ของสงคราม ส่วนทุนทางด้านสังคม ก็เป็นเครือข่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครือข่ายภายในชุมชนที่มีผลต่อการจัดการทุนระเบิด เช่น ความสัมพันธ์แบบญาติสนิทมิตรสหาย เป็นต้น ส่วนทุนทางด้านวัฒนธรรมนั้น เป็นปัจจัยด้านการเงินและฐานะทางเศรษฐกิจที่บางชุมชนสามารถนำมาใช้ในการจัดการทุนระเบิดได้ โดยหวังเป็นการลงทุนในการผลิตสินค้าอื่น เช่น การปลูกพืชเศรษฐกิจในพื้นที่ทุนระเบิด เป็นต้น ในกรณีของทุนสัญลักษณ์ยังไม่พบบทบาทในการจัดการทุนระเบิด อาจเนื่องมาจากประเด็นทุนระเบิดนั้นเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์โดยตรง

อย่างไรก็ดี จากข้อค้นพบในการวิจัยพบว่า มีทุนอีกประเภทหนึ่งซึ่งมิได้นำเสนอในทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติของบูร์ดิเยอ ก็คือ ทุนทางทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งได้แก่ ความรู้และทักษะเกี่ยวกับการจัดการทุนระเบิด ซึ่งชุมชนได้มาจากการอบรมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะฝ่ายทหาร ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติของบูร์ดิเยอนั้น เน้นการวิเคราะห์ในระดับวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิต (way of life) จึงให้ความสำคัญกับหน่วยวิเคราะห์ที่เป็นกลุ่ม (group concept) มากกว่าหน่วยวิเคราะห์ในระดับปัจเจก ซึ่งทุนทรัพยากรมนุษย์นั้นเป็นหน่วยวิเคราะห์ในระดับปัจเจก ดังนั้นในการนำทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติของบูร์ดิเยอไปใช้ในการวิเคราะห์ จึงควรให้ความสำคัญต่อทุนทรัพยากรมนุษย์เพิ่มเติม

เอกสารอ้างอิง

- ชัยยนต์ ประดิษฐศิลปะ. 2559. **ปฏิบัติการวิจัยทางสังคม**. จันทบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
- วสุ ชนะรัตน์. 2558. **ภาพอนาคตและแนวโน้มของการบริหารจัดการพื้นที่ทุนระเบิด**. (เอกสารการประชุมเชิงปฏิบัติการจัดทำแผนยุทธศาสตร์เครือข่ายสหวิทยาการแห่งราชบัณฑิตยสภา ภาคตะวันออก วันที่ 16 ตุลาคม 2558).
- Cheema, G. 2005. **From Public Administration to Governance: The Paradigm Shift in the Link between Government and Citizens**. (A paper presented at the 6th Global Forum on Reinventing Government towards Participatory and Transparent Governance on 24-27 May 2005, Seoul, Republic of Korea).
- Goulet, D. 1989. **Participation in Development: New Avenues**. Indiana: Univesity of Notre Dame.
- Pierre, B. 1972. **Outline of a Theory of Practice**. New York: Cambridge University Press.